

Οργάνωση του Εθελοντισμού στην Ενορία και η συμβολή των Υπηρεσιών Γυναικείων Θεμάτων

Χριστίνα Βάγια

Η ενορία αποτελεί το κατεξοχήν κύτταρο της εκκλησιαστικής ζωής μέσα στις κοινωνίες. Με το έργο της Κοινωνικής Διακονίας (ενοριακά προγράμματα και κλειστές προνοιακές μονάδες) και με την βοήθεια ιερέων, εθελοντών - εθελοντριών και ενίοτε μισθωτών επαγγελματιών διαδραματίζει ένα πολύπλευρο ρόλο στην εξυπηρέτηση ευπαθών ομάδων και στην κάλυψη προσωπικών και οικογενειακών κοινωνικών αναγκών. (Καλλιακμάνης 2002, Καλλιακμάνης & Βάγια 2007)

Ιδιαίτερα, με την συμβολή των Γυναικών – Εθελοντριών μπορεί να γίνει εστία περαιτέρω ανάπτυξης του κοινωνικού εθελοντισμού και πλαίσιο συνεργασίας με την τοπική αυτοδιοίκηση και άλλους επιχώριους φορείς.

Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, μετά από εισήγηση της *Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Γυναικείων Θεμάτων*, για την ανάδειξη της αποστολής και την ενδυνάμωση του ρόλου της Γυναίκας στο κοινωνικό και προνοιακό έργο της Εκκλησίας, αποφάσισε, το 2004, να δημιουργήσει το Διαμνητροπολιτικό Δίκτυο Γυναικών. (Βάγια 2007). Αποτελείται από γυναίκες – εθελόντριες που υπηρετούν στις ενορίες και στις *Υπηρεσίες Γυναικείων Θεμάτων (ΥΓΘ)*, οι οποίες εδρεύουν στις Ι. Μ. και δημιουργούνται μετά από απόφαση του οικείου Αρχιερέως.

Πρόκειται για *Υπηρεσίες Γυναικείου Εθελοντισμού (ΥΓΕ)*, οι οποίες - **στη πράξη - αποτελούν ένα Διεννοριακό ή Ενοριακό Κοινωνικό Δίκτυο Μικροδιακονίας**. Έχουν σκοπό την ανάδειξη της αποστολής και την ενδυνάμωση του ρόλου της Γυναίκας στο κοινωνικό και προνοιακό έργο της Εκκλησίας, την ενεργό συμμετοχή, την αλληλεγγύη και τη συνεργασία τους στην αντιμετώπιση ζητημάτων που τις απασχολούν, αλλά και την προσφορά μεγαλύτερου εθελοντικού κοινωνικού έργου, με ευέλικτο και πνευματοφόρο χαρακτήρα, στις ενορίες και στην τοπική Εκκλησία. (ΕΣΕΓΘ 2007)

Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι σε πολλές ενορίες λειτουργούν μεμονωμένα προγράμματα αξιόλογης εθελοντικής προσφοράς από γυναίκες - άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο οργανωμένα - ενώ είναι γνωστός ο ρόλος τους στη καταπολέμηση της φτώχιας και στην ανακούφιση μέσω των *Φιλοπτώχων Ταμείων*.

Όμως σε αυτή την παρουσίαση θα επικεντρωθούμε στο έργο που μπορούν να προσφέρουν οι **οργανωμένες Υπηρεσίες γυναικείου εθελοντισμού** σε Ενορίες και σε Μητροπολιτικές Περιφέρειες - με τις επιδιώξεις που προαναφέραμε - όπου οι δραστηριότητες των εθελοντριών απευθύνονται κατ' εξοχήν στο γυναικείο πληθυσμό, κάθε ηλικίας, εκπαίδευσης, πίστης, προέλευσης, κατάστασης, δηλαδή χωρίς διακρίσεις.

Η συμβολή αυτών των Υπηρεσιών στην οργάνωση και εξάπλωση του γυναικείου εθελοντισμού στην ενορία και Διεννοριακά είναι ουσιαστική και αξιοπρόσεκτη, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια.

*** Ποιες είναι όμως οι βασικές προϋποθέσεις, προκειμένου να επιτύχει στην αποστολή της μία ΥΓΕ?**

α) Οι προσωπικές ικανότητες και τα χαρίσματα των εμπλεκόμενων γυναικών: Ανιδιοτέλεια, ικανότητα για συνεργασία και σύναψη καλών διαπροσωπικών σχέσεων, αλληλεγγύη, αίσθημα κοινωνικής ευθύνης και μια αγωνιστική διάθεση. (Θερμός 2000,

β) Να επιμένουν στη ποιότητα, την καθολικότητα και τη διάρκεια της εθελοντικής προσφοράς. Δηλαδή, να ξεκινάμε μια δραστηριότητα με κατάλληλο και φροντισμένο περιεχόμενο, να μη κάνουμε διακρίσεις στη συμμετοχή των εξυπηρετούμενων και να την ολοκληρώνουμε.

Περισσότερο όμως θα σταθούμε στην τρίτη προϋπόθεση:

γ) Το σύστημα διαχείρισης και οργάνωσης του ενοριακού ή διενοριακού κοινωνικού έργου και των διακονικών δραστηριοτήτων, που θα επιλέξουν οι εμπλεκόμενες, σε συνδυασμό με την υιοθέτηση αποτελεσματικών τρόπων επικοινωνίας μεταξύ τους και με τρίτους. (Βάγια 1994 & 2004)

Όσες / όσοι έχετε παρακολουθήσει το έργο του ΔΔΓ, γνωρίζετε ότι τα μέλη της Συνοδικής Επιτροπής – μετά από πρόσκληση – επισκέπτονται τις ΥΓΘ, προκειμένου να διευκολύνουν τις υπεύθυνες εθελόντριες στην οργάνωση και τη λειτουργία της Υπηρεσίας και να συμβάλουν στο σχεδιασμό του έργου, με κατάλληλες και εφικτές προτάσεις εθελοντικής δράσης.

Από αυτές τις περιοδείες, μάθαμε κι εμείς πολλά για το επιτελούμενο έργο και σήμερα προτείνουμε ένα διαχειριστικό και οργανωτικό μοντέλο αυτών των Υπηρεσιών, ως έναυσμα συζήτησης για την ενίσχυση της Διακονίας και του Γυναικείου Εθελοντισμού στη Τοπική Εκκλησία. (Επισυνάπτεται το σχετικό Διοικητικό και Υπηρεσιακό Διάγραμμα)

*** Η Διαχείριση της Υπηρεσίας Γ. Ε.**

Κάθε ΥΓΘ διοικείται από μια Επιτροπή, τουλάχιστον 5 εθελοντριών με τις αναπληρωματικές τους, στην οποία συμμετέχει πάντα και ένας ιερέας – εκπρόσωπος του οικείου Αρχιερέως.

Η **Διοικούσα Επιτροπή** είναι υπεύθυνη για την χάραξη της πολιτικής, την οργάνωση και τη λειτουργία της Υπηρεσίας – πάντα με την σύμφωνη γνώμη του τοπικού Αρχιερέως.

Επιβλέπει τα Τμήματα ή τους Τομείς Δράσης και συνεργάζεται στενά με τις υπεύθυνες των Τμημάτων. Το ευκαταίιο είναι οι υπεύθυνες Τμημάτων να είναι και μέλη της Διοικούσας Επιτροπής. Ακόμη προωθεί την Διασύνδεση με άλλους κοινωνικούς οργανισμούς και με την ΕΣΕΓΘ.

Στις οργανωμένες αυτές μονάδες υπηρετούν – εθελοντικά- γυναίκες διαφόρων ηλικιών, εκπαίδευσης, εργαζόμενες και μη, ανύπαντρες ή με οικογένεια. Η κατάλληλη τοποθέτηση σε έργο και ο συντονισμός αυτού του Σώματος εθελοντικών στελεχών είναι ευθύνη της Δ. Επιτροπής.

Η Δ. Ε. συνεπικουρείται στο έργο της και από μια **Ομάδα Εθελοντών/ριών Επιστημονικών Συνεργατών**. Αυτή η ομάδα διαθέτει εμπειρογνωμοσύνη και ειδικευση, όπως γιατρός, δασκάλα, νοσηλεύτρια, μαία, κοινωνική λειτουργός, καλλιτέχνης, νομικός, επιχειρηματίας και κατά κανόνα προέρχεται από την περιοχή της Ι.Μ.

Αυτοί οι συνεργάτες μπορούν να αναλάβουν έργο *Συμβούλου, Εκπαιδύτριας, Οργανώτριας κάποιου Προγράμματος ή Συντονίστριας ενός Τομέα Δράσης της Υπηρεσίας*.

*** Πώς μπορεί να οργανωθεί το εθελοντικό έργο?**

Το εθελοντικό έργο χωρίζεται σε ΤΜΗΜΑΤΑ ή ΤΟΜΕΙΣ ΔΡΑΣΗΣ, ανάλογα με την εξυπηρετούμενη ομάδα (π.χ. παιδιά, εφηβική ηλικία, νέοι ενήλικες, γονείς, ηλικιωμένοι) ή με βάση το περιεχόμενο της δράσης (π.χ. προβολή του έργου, συνεργασία με τοπικούς φορείς, γραμματειακή εργασία, προσέλκυση εθελοντριών, επιμόρφωση).

Μπορούμε να διακρίνουμε οκτώ Τομείς Δράσης ή Τμήματα:

1. *Πληροφόρηση – Ενημέρωση – Εξυπηρέτηση για Γυναικεία ζητήματα*
2. *Δημιουργική Απασχόληση και Ψυχαγωγία Παιδιών και Εφήβων*
3. *Αλληλεγγύη, Ειρηνική Συνύπαρξη στην ενορία, Προσοικείωση κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων (Ηλικιωμένοι, Ανάπηροι,, Μετανάστες, ασθενείς, φτωχοί)*
4. *Προγράμματα Κοινωνικής Στήριξης και Πνευματικής ενδυνάμωσης με την συνεργασία ιερέων (Νέα Ζευγάρια, Οικογένειες σε κρίση, νέες άνεργες, γυναίκες σε πένθος)*
5. *Επιμορφωτικά - Ψυχαγωγικά Προγράμματα Ενηλίκων * Δανειστική Βιβλιοθήκη για όλους*
6. *Προσέλκυση – Εκπαίδευση – Τοποθέτηση – Επίβλεψη Εθελοντριών*
7. *Δημόσιες Σχέσεις για την προβολή του έργου και της χριστιανής γυναίκας - Συνεργασίες με τοπικούς φορείς*
8. *Υποδοχή ενδιαφερομένων - Γραμματεία*

Κάθε τομέας συντονίζεται από μια πεπειραμένη εθελόντρια – συνήθως μέλος της Δ. Ε., αλλά και από το ευρύτερο Σώμα των Εθελοντριών Συνεργατών – η οποία έχει και την ευθύνη της μεταβίβασης πληροφοριών από το επιτελούμενο έργο, καθώς και των αιτημάτων του Τομέα της προς τη Διοικούσα Επιτροπή.

Οι τομείς μπορούν να αναπτύξουν ποικιλία δραστηριοτήτων, από απλές μέχρι πολύπλοκες, αρκεί να υπάρχουν τα κατάλληλα εθελοντικά χέρια, η απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή, η επίβλεψη και ο συντονισμός.

Εννοείται ότι, κάθε ΥΓΘ θέτει τις δικές της προτεραιότητες στην επιλογή των Τμημάτων που θα λειτουργήσει και των δραστηριοτήτων / προγραμμάτων πρόληψης ή αντιμετώπισης κοινωνικών αναγκών που θα εντάξει σε αυτά.

Με την σωστή αξιοποίηση της τρίτης προϋπόθεσης (το *σύστημα διαχείρισης και οργάνωσης της Υπηρεσίας*), και με την προτεινόμενη ευρύτητα κοινωνικού και διακονικού έργου, οι ΥΓΕ μπορούν **να συμβάλουν αποτελεσματικά στην εξάπλωση του εθελοντισμού στις ενορίες**. Μπορούν ακόμη **να εμπλακούν ενεργά** στην ανάπτυξη του Διακονικού και Κοινωνικού έργου της τοπικής Εκκλησίας, **να αναβαθμίσουν** την συμμετοχή και **να ενδυναμώσουν** το ρόλο της Ορθόδοξης γυναίκας στην Εκκλησιαστική ζωή και στη τοπική κοινωνία. (Χιωτέλλη 1994, Παπαγεωργίου 1995, Βάγια 2004, Κούκουρα 2005)

Όμως στη πράξη τα πράγματα δε είναι τόσο ρόδινα!

*** Ποια ζητήματα, ποιες αγωνίες απασχολούν τις εθελόντριες?**

Για την απάντηση σ' αυτό το ερώτημα, θα συνδυάσω τις κατά καιρούς παρατηρήσεις εθελοντριών, που ήδη υπηρετούν στη λειτουργία παρόμοιων Υπηρεσιών, **με ευρήματα από τρεις έρευνες για το έργο των εθελοντριών - σε ενορίες της Ελλάδος και της Κύπρου - και για τις απόψεις τους για τα προβλήματα που μαστίζουν τη μικροκοινωνία των ενοριών, την περαιτέρω ανάπτυξη του έργου τους, τις ανάγκες του ενοριακού / διενοριακού κοινωνικού εθελοντισμού** (Συμμετείχαν η ΥΓΘ - ΙΑΑ, και σε συνεργασία με ενοριακούς ιερείς οι Ι.Μ. Αττικής, Περιστερίου, Νεαπόλεως & Σταυρουπόλεως και οι ενορίες της Ι.Μ. Ταμασού και Ορεινής- Κύπρου) (Πεχλιβανίδου 2008, Χριστοπούλου & Σάκκου 2008, Βάγια & Κοχλιού 2010).

Αξίζει λοιπόν να σταθούμε σε ορισμένες διαπιστώσεις, αλλά και προβληματισμούς που διατυπώνουν οι εθελόντριες:

- Καταγράφεται μια *ποικιλία δραστηριοτήτων* απο την εθελόντρια στις ενορίες, ανισόβαρης ευθύνης και απαιτήσεων! (Πιτταδάκη 1992, Ζάννης 2004).
- Οι περισσότερες εθελόντριες δεν είναι ικανοποιημένες από την ποιότητα ζωής στην ενορία ή στο Δήμο τους και από τη συμμετοχή των κατοίκων σε έργα για καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Με άλλα λόγια, μιλούν για ένα *χαμηλό βαθμό ποιοτικής ανάπτυξης και συμμετοχής των κατοίκων στα κοινά και από τα δύο φύλα*.
- Διαπιστώνεται μεγάλη σύμπτωση απόψεων για τα κοινωνικά προβλήματα και τις ακάλυπτες κοινωνικές ανάγκες των περιοχών τους.
- Συμφωνία, επίσης, διαπιστώνεται και για *Υπηρεσίες Κοινωνικής Πρόνοιας*, που υπολειτουργούν ή δεν υπάρχουν στην ενορία ή στη Μητροπολιτική περιφέρεια. (Στασινοπούλου 1995)
- Ιδιαίτερη επισήμανση γίνεται για την απουσία Προγραμμάτων, που να βοηθούν στην καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και *ζητούν μεγαλύτερη στήριξη της τοπικής Εκκλησίας* σε προγράμματα πρόληψης και καταπολέμησης αυτού του φαινομένου.
- Κατανοούν ότι η κοινωνία αλλάζει με ραγδαίους ρυθμούς και *η τοπική Εκκλησία έχει χρέος να παρακολουθεί τις αλλαγές αυτές και να συμβάλλει έμπρακτα*, με νέα προγράμματα πρόληψης του κοινωνικού αποκλεισμού ευπαθών ομάδων του γυναικείου πληθυσμού – και όχι μόνον – με τη βοήθεια και της εθελοντικής συνεισφοράς. (European Commission 2005, Καλλιακμάνης & Βάγια 2007).

Σε σχέση με τον εθελοντισμό:

- Τις απασχολεί ο *χρόνος της εθελοντικής εργασίας* (συνήθως ασταθής, συχνότερα με εποχιακά ή περιοδικά ωράρια, μικρός ο αριθμός των τακτικών σε εβδομαδιαία βάση ωραρίων ανέρχεται στο 25-28%), επειδή – ανάλογα με την διάρκεια επηρεάζει θετικά ή αρνητικά *την επέκταση μιας δραστηριότητας και τη σταθερότητα στη προσφορά μιας εξυπηρέτησης ή προγράμματος*.

- Σχεδόν όλες και οι ιερείς δηλώνουν ότι χρειάζονται περισσότερες εθελόντριες, κυρίως στις νεότερες ηλικίες
- Τονίζουν την ανάγκη για περισσότερες εθελοντικές υπηρεσίες στην Ενορία τους και ιδιαίτερα για τις γυναίκες.
- Η συντριπτική πλειοψηφία των εθελοντριών δεν έχει πάρει κάποια σχετική εκπαίδευση για την άσκηση του εθελοντικού τους έργου, και δηλώνουν πως θα το ήθελαν, προτού αναλάβουν την υπηρεσία τους.
- Είναι διάχυτος ο προβληματισμός για την ικανότητά τους να παρέχουν σύνθετες και υψηλών απαιτήσεων υπηρεσίες. Επιθυμούν τη συνεργασία με ειδικό ψυχικής υγείας και με κοινωνικό λειτουργό της τοπικής Εκκλησίας για να αναλάβουν τα «δύσκολα» περιστατικά που καταφεύγουν για βοήθεια (ψυχικά ασθενείς, οικογένειες σε κρίση, καταθλιπτικές γυναίκες κ.α.), αλλά και την προετοιμασία των εθελοντριών για συγκεκριμένη υπηρεσία. Επίσης, να συμβάλλουν στο προγραμματισμό πιο εξειδικευμένης εξυπηρέτησης (εργασία με εφήβους, συμβουλευτική γονέων, μεταχείριση ανοιακών ηλικιωμένων κ.α.)
- Ζητούν την συμβολή της Τοπικής Εκκλησίας για την οργανωμένη προσέλκυση και την εκπαίδευση των κοινωνικών εθελοντριών, ώστε να αποκτούν σαφή αντίληψη του έργου και του ρόλου τους, μέσα από διαδικασίες προετοιμασίας και πρακτικής εξάσκησης. (Βάγια 2006)
- Διαβλέπουν την ανάγκη για Δικτύωση με άλλες Κοινωνικές Οργανώσεις και την σύναψη συνεργασιών με Δημοτικούς και άλλους επιχώριους φορείς, προκειμένου να διευρύνουν το έργο τους. (Geddes 1998, Στέρτσος 2000, Μαργαριτίδου – Τιμπαλέξη 2004)

*** Γιατί να εμπλακεί η Τοπική Εκκλησία και οι γυναίκες των ενοριών στο στήσιμο ΥΓΘ? Ποια είναι τελικά τα πλεονεκτήματα από την λειτουργία τους?**

Επιλέγω μόνο εκείνα τα ευρήματα που απηχούν περισσότερο στην εκκλησιαστική ζωή και στην ευρύτερη κοινωνία.

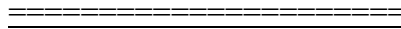
Εξ άλλου τα οφέλη για τις εξυπηρετούμενες ομάδες και τις εμπλεκόμενες εθελόντριες είναι ευκολονόητα.

- Η ευαισθητοποίηση των ενοριτών και των ιερέων στα γυναικεία θέματα
- Καλύτερη και πιο εκτεταμένη αξιοποίηση των Υπηρεσιών Ποιμαντικού Έργου, που προσφέρουν οι κατά τόπους Ι.Μ. από τις γυναίκες, τα κορίτσια και τις οικογένειες
- Καλύτερη οργάνωση, διεύρυνση και αξιοποίηση του γυναικείου εθελοντισμού στο διακονικό και προνοιακό έργο των ενοριών και της Ι. Μητροπόλεως
- Οι τοπικοί Ιεράρχες έχουν την ευκαιρία να υποστηρίξουν και να αποφασίσουν επί εμπεριστατωμένων προτάσεων, σε ζητήματα που αφορούν στο μισό του πληθυσμού της Μητροπόλεως τους.

- *Ενεργό συμμετοχή των χριστιανών γυναικών στις διαδικασίες και στα όργανα που πραγματεύονται ζητήματα του φύλου τους: Όπως σε επιτροπές αγώνα και εκστρατείες για βελτιωτικές αλλαγές στην προστασία παιδιών και κοριτσιών, ηλικιωμένων ή αναπήρων γυναικών, της πολύτεκνης οικογενείας, της γυναίκας μετανάστριας.*
- Προβολή από τα ΜΜΕ της *Ορθόδοξης χριστιανικής αντίληψης για την ισότητα των φύλων, την καταπολέμηση των διακρίσεων, της βίας και της εκμετάλλευσης της γυναίκας, αλλά και του έργου, που η χριστιανή γυναίκα έχει προσφέρει στην ανθρωπότητα, διαμέσου των αιώνων (Ζηζιούλας 1995)*
- Διάχυση *καλών πρακτικών εθελοντισμού* από το έργο των Υπηρεσιών.

Αυτός ο θεσμός οργάνωσης του γυναικείου εθελοντισμού στην τοπική Εκκλησία, ενταγμένος στο Διαμητροπολιτικό Δίκτυο Γυναικών, υπό την αιγίδα της Ιεράς Συνόδου, είναι ένα από τα πολλά αξιόλογα έργα εθελοντισμού της Εκκλησίας μας. Εξ άλλου είναι γνωστό ότι Αυτή αποτελεί τον μεγαλύτερο οργανισμό εθελοντικής δράσης στη χώρα.

Ενισχύοντας η τοπική Εκκλησία την ίδρυση και την εξάπλωση των ΥΓΘ μπορεί να αναδείξει τον *καταλυτικό ρόλο της Προσοικείωσης και της Διακονίας* στη χάραξη και την άσκηση μιας «*φιλόανθρωπης*» κοινωνικής πολιτικής για τις *Γυναίκες*, με σεβασμό στο ανθρώπινο πρόσωπό της και με έμπρακτη αναγνώριση της ζωτικής συμβολής της στον στίβο του Κοινωνικού Εθελοντισμού!

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Βάγια, Χριστίνα (1994). **Δικτύωση και Συντονισμός των Υπηρεσιών για τους Ηλικιωμένους στις Αυτοδιοικούμενες Τοπικές Μονάδες.** *Υγεία και Κοινωνική Προστασία στην Τρίτη Ηλικία*, Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών της Υγείας.
- Βάγια, Χριστίνα (2004). **Κοινωνική Προστασία των Ηλικιωμένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ο Ρόλος του Εθελοντικού Τομέα.** *Κοινωνική Εργασία* (τ. 75)
- Βάγια, Χριστίνα (2004) **The Greek Social Sector within the European Union Social Policy Framework: Experiences and Matters of Concern.** Seminar proceedings. Women's Consultation of the Conference of European Churches and the Ecumenical Forum of European Christian Women. Brussels (καταχωρημένο και στην ιστοσελίδα www.ecclesia.gr, *Συνοδική Επιτροπή Πρόνοιας και Ευποιίας*)
- Βάγια, Χριστίνα (2006) **Ιδέες – Προτάσεις σαν συμβολή στην ανανεωτική προσπάθεια της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για τον θεσμό του Εθελοντισμού.** Πρακτικά συνεδρίου *Αρόμενων Κοινωνικής Πολιτικής*. Δήμος Κορυδαλλού και ΚΕΔΚΕ. Στην ιστοσελίδα www.korydallos.gr/koinoniki-politiki/nea (καταχώρηση 20.05.2006)
- Βάγια, Χριστίνα (2007). **Δημιουργία Διαμητροπολιτικού Δικτύου Γυναικών.** Στο συλλογικό τόμο *Ο Σύγχρονος ρόλος της Γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία.* Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος. Αθήνα. σελ 203-220
- Βάγια, Χριστίνα και Δ. Κοχλιού (2010). **Ευρήματα από την έρευνα των κοινωνικών αναγκών στην Ι. Μ. Ταμασού και Ορεινής.** Ερευνητικό Ίδρυμα Παν/μίου Λευκωσίας και ΙΜΤΟ. Λευκωσία, Κύπρος.

- European Commission (2005). **European Values in the Globalized World.** COM 525 Final.
- Ζάννης, Π. (2004) **Εθελοντής και εθελοντική εργασία.** Κοινωνική Εργασία 75:167-178
- Ζηζιούλας, Ιωάννης (Μητροπολίτης Περγάμου) (1995). **Μαρτυρία και Διακονία της Ορθόδοξης γυναίκας μέσα στην Ενωμένη Ευρώπη: Προϋποθέσεις και δυνατότητες.** Εκλογή 104:5-18
- Θερμός, Βασίλειος (πρωτ.) (2000). **Ο εθελοντισμός ανάγκη ή χρέος; Ο Κόσμος της Ελληνίδος** 473:272-275
- Geddes, Michael (1998). **Local Partnership: A Successful Strategy for Social Cohesion?** European Foundation ILWC. Dublin
- Καλιακμάνης, Βασίλ. (πρωτ.) (2002). **Εθελοντισμός και Κοινωνική Ευθύνη.** εκδ. Μυγδονία. Θεσσαλονίκη
- Καλιακμάνης Βασίλειος και Βάγια Χριστίνα (2007). **Το Κοινωνικό Έργο της Ενορίας και η αξιοποίηση του Εθελοντισμού.** Στο συλλογικό τόμο Το Ενοριακό Ποιμαντικό Έργο στη Σύγχρονη Κοινωνία (Εγχειρίδιο οργάνωσης και δράσης). Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος. Αθήνα. σελ. 135-161 και 245-267.
- Κούκουρα, Δήμητρα (2005). **Η θέση της γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία και άλλα μελετήματα οικουμενικού προβληματισμού.** Θεσσαλονίκη. εκδ. Κορηλία Σφακιανάκη.
- Μαργαριτίδου -Τιμπλαλέξη, Βάσω (2004). **Εθελοντισμός, ΜΚΟ, Κοινωνία των Πολιτών.** Εκδ. «Πρωτοβουλία Γυναίκα και Υγεία». Αθήνα
- Παπαγεωργίου, Νίκη (1995). **Η θέση και ο ρόλος της γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία.** Βασιλειάδης, Π. (επιμ) Ορθόδοξη Εκκλησία και οικουμενικός διάλογος. Αθήνα. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος. σ 112-121
- Πεχλιβανίδου Νόπη (2008). **Εκκλησιαστική πρόνοια στις ενορίες – ο πόλος των εθελοντριών και η συμβολή της Κοινωνικής Εργασίας.** (Πτυχιακή εργασία). Σύμβουλος καθηγήτρια Χ. Βάγια. Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας ΑΤΕΙ Αθήνας. (σ 90)
- Πιτταδάκη Τζ. (1992) **Το έργο του προσελκυστή εθελοντών αιμοδοτών.** Θέματα Αιμοδοσίας, [τ.5]
- Στασινοπούλου, Όλγα (1995). **Σύγχρονες τάσεις στην Κοινωνική Πρόνοια: Ο ρόλος του Εθελοντισμού.** Εκλογή 106:265-276
- Στέρτσος Χ. (2000). **Δίκτυα και Νέες Συλλογικότητες,** στο Χ. Κωσταντακοπούλου κ.α. (επιμ.) Εμείς και οι Άλλοι. ΕΚΚΕ – Τυπωθήτω/ Gutenberg. Αθήνα. σελ. 225 – 234.
- Ο Σύγχρονος ρόλος της Γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία.** (Τόμος πρακτικών της Α' και Β' Συνδιάσκεψης Γυναικών Εκπροσώπων Ι.Μ.) Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος. Αθήνα.
- Χριστοπούλου, Μαρία Β. και Σάκκου, Μαρία (2008). **Εκκλησιαστική Κοινωνική Πρόνοια από γυναίκες εθελόντριες και η συμβολή της Κοινωνικής Εργασίας.** (Πτυχιακή εργασία). Σύμβουλος καθηγήτρια Χ. Βάγια. Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας ΑΤΕΙ Αθήνας. (σ. 92)
- Χιωτέλλη Κ. (1994). **Η συμμετοχή της γυναίκας στη ζωή και το έργο της Εκκλησίας.** Καθ' οδόν 9:113-122

=====